

„Erdélyi vagyok s leszek...”

Beszélgetés Vári Attila Prima- és József Attila-díjas íróval, költővel, filmrendezővel pályakezdésről, erdélyiségről, a Forrás-nemzedékről, a magyar nyelv állapotáról, értékvesztésről, a groteszk világlátásról.

– Mivel kezdenéd életed meséjét?

– Talán azzal kezdeném, hogy könyvek között éltem. Tízéves koromban már túl voltam Verne, May Károly, Mark Twain akkori elérhető könyvein. Az iskolában magyartanárunk kérésére rendszeresen heti könyvismertetőt tartottam osztálytársaimnak és a felsőbb tagozatosoknak is. Gárdonyi, Móra, Jókai volt abban az időben a „felső határ”, de talán hat-hétévesen olvastam már Erich Maria Remarque világhírű könyvét, a *Nyugaton a helyzet változatlan*t, Mary és Charles Lamb *Shakespeare meséit*, de kedvencem a *Tolnai Világlexikon* volt. Vegyes táplálkozású olvasó voltam, és határozottan emlékszem, hogy tizedik születésnapomon kaptam rá Mikszáthra, apáméknak megvolt szinte minden műve. Ő és Krúdy lett a nagy kedvencem, és persze Márai, a *Vendégjáték Bolzanóban*. *Casanova* című kisregényem, amelynek első fejezetét az Új Írás hozta, talán '69-ben, nem véletlenül kezdődik a vendégjáték utáni, Bolzanóból való indulással. Szerencsém volt, hogy a világirodalomból sem holmi giccses regények kerültek a kezembe: Jorge Amado *Végtelen földek* szinte ugyanabban az időben a *Gabriella, szegfű és fahéj*, *Zsubiabá* és Alfredo Varela *A sötét folyó* című regényei a dél-amerikai irodalom korlátlan fogyasztójává tettek. Még nem voltam gimnazista, amikor apám könyvei között felfedeztem

Jean Gionónak a *Sarjú* és *Valaki a hegyekből* című regényeit, és rácsodálkoztam a stílusra. Korábban csak a történet érdekelt, s azt hiszem, ez volt a fordulópon az életemben. Abban az időben verseket írtam, de elkezdtem kísérletezni tájleírással: ugyanazt a látványt írtam le először nyugodtan mesélve, aztán szaggatottan, mintha féltelmet keltő lenne, és úgy, mintha nagyon régen jártam volna ott... Jó iskola volt. A dél-amerikai próza azért volt hatással rám, mert valami misztikum lengte be, s mert a halál, amely az európai, így a magyar íróknál is tragédia-szinten került a cselekménybe, náluk olyan volt, mintha mellékes dolog lenne. Gimnazista koromban módszeresen olvastam: görögök és rómaiak, a reneszánsz Itália, Calderón és Cervantes... egészen a skandinávokig. Szerb Antal *A világirodalom története* vezetett ezen az úton. Tudtam, hogy író leszek, de akkor még nem tudtam műfajt választani.

– Mondhatni üstökösként röppentél föl az erdélyi, ezáltal az egyetemes magyar irodalom égre. Még egyfajta csodagyerekséget is emlegettek. Hogyan látod ma az indulásodat? Melyek a legélesebb emlékeid ezekből az időkől? A hatvanas évek közepét írtuk, a romániai hatvanas éveket.

– Azt hiszem, hogy a méltatlanul felejtésre ítélt Szócs Kálmánnak, az első Forrás-nemzedék költőjének sokat köszönhetek. Négy

évvel volt idősebb nálam, és a tizennégy éves fiúk nem barátkoznak tejfölösszájú tízévesekkel. Én is lopva hallgatóztam, amikor a nagyfiú Kálmán saját rajzaival illusztrált regényét olvasta a szomszédban a „nagyoknak”. Tudta, hogy verset írok, aztán úgy hat-hét év múltán, az Igaz Szó irodalmi folyóiratban találkoztam néhány döbbenetesen szép és a korszak hangulatától elütő versével. Emlékszem, összefutottunk a főtéren, és megkérdeztem, hogy ő-e az a Szócs Kálmán, és miután rábólintott, megkérdezte, hogy még mindig verselek-e. Mondtam, hogy műfajt cseréltünk, ő verset ír, én most fejeztem be egy nemzedékről szóló kisregényt. Kérte, hogy mutassam meg. Napokkal később felolvastam neki, nem volt írógépem, olvashatatlan volt a kihúzásoktól, betoldásoktól hemzseggő kézirat, s ő vállalta, hogy legépeleli. Tizenhét éves voltam. Ezzel kezdődött minden: Kálmán írt barátjának, Gálfalvi György „úrnak”, a kezembe adta a levelet, s megmondta, hogy Kolozsváron hol találom a nagy irodalmárt. Teljes komolysággal úgy beszélt róla, mint valami irodalmi nagyhatalomról – Gyuri akkor utolsó éves volt a bölcsészkaron –, s Kálmán tanácsára vittem valami itókát is. Gyuri néhány óra alatt elolvasta, s azt mondta, hogy ez nagyszerű, és el-

Casablanca, Pálma sétány (1973)

A Comói-tónál (1974)

vitt a Napsugár szerkesztőségébe, ahol nemzedékem jégtörő-zászlóshajója, Lászlóffy Aladár dolgozott. Szerencsém volt. Ali néhány nap múlva megmutatta Fodor Sándornak, Kányádinak, s innen már csak egyetlen lépés volt, igaz, az csak négy év múlva következett be, hogy a második Forrás-nemzedék egyik első köteteként megjelenjen. Bajor Andor, a könyv szerkesztője, pedagógiai célzattal is késleltette, mondván, nem kell elkapadni, még csodagyermeknek hinné magát, ha tizennyolc évesen könyve jelenne meg. Furcsa dolog, hogy soha életemben egyetlen szerkesztőség sem adta vissza kéziratomat, azt majdnem hetvenévesen, itt Budapesten kellett megérjem, életem legjobb, s talán legfurább szerkezetű regényét úgy utasította el a Magvető, hogy azt nem is ol-

vasta senki. Egyébként menekültem a fiatalkoromban rám ragasztott szereptől, gyűlöltem a sleppet, amikor lehetett volna, akkor sem vállaltam vezérszerepet. Király László, Farkas Árpád és Csiki László is befejezte már az egyetemet, egyedül maradtam rendszeresen publikáló szerzőként a Gaál Gábor Irodalmi körben, s nem akartam vezérkos lenni. Abban az időben megjelent néhány írásom román, francia, angol, német, orosz fordításban. Csak a románt tudtam ellenőrizni, és szörnyülködve olvastam, hogy mi lett belőle. Aztán Schuller Rudolf, a filológia és filozófia doktora, aki nemcsak németül beszélt anyanyelvi szinten, de franciául is, azt mondta, hogy pontosan a leírásaim szépsége, a mondatok zenéje veszett el a fordításban. Ezért utasítottam vissza

Moszkvában a Raduga Kiadó ajánlatát, s még a nyolcvanas években egy amerikai megkeresést.

– *Hogy az üstökösből állócsillag lett, az a tehetségen túl a szorgalomnak, a makacssággal határos kitartásnak, szívós munkának köszönhető. Ez családi örökség?*

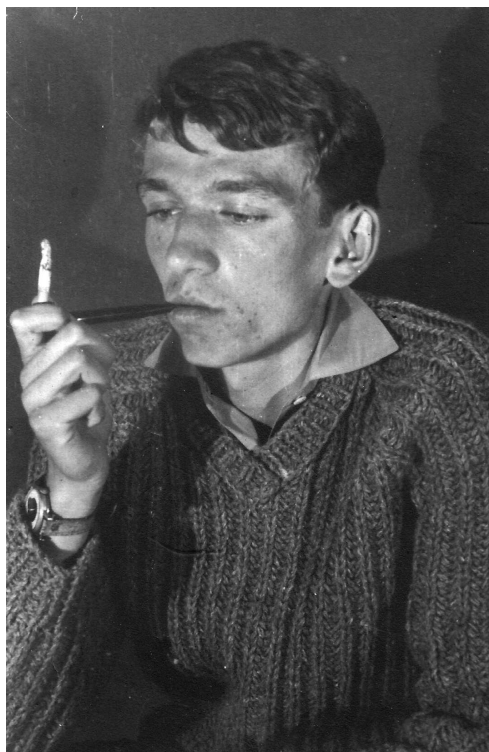
– Apám, nagyapám, de még Vári dédapám is vasutas volt, tőlük a pontosságot tanultam meg. Képzeld, találtam a családi iratok között Vári nagyanyám, Bortnyik Ilna naplója mellett egy hivatalos levelet, amelyben – 1916-ban – a MÁV vezetősége kéri a hadügyminisztertől, hogy rendelje haza a frontról Vári Sándort (nagyapámat), mert nélkülözhetetlen munkakört tölt be a vasútnál. És hazahozták Doberdóból. De másként is megtapasztaltam, hogy mi a szorgalom. Apai és anyai ágon sok kép-

zöművész volt a családban, s kisgyermekként láttam, hogy ahhoz, hogy a képet aláírják, milyen sokat pepecselnek, átfestik, majd visszafestik azt a bizonyos színfoltot. Szerettem nézni nagynéném, Bortnyik Irén, s a férje, Barabás István kései nagybányai hangulatot árasztó képeit készülés közben, s a tragikusan fiatalon elhunyt unokabátyámnak, nemzedéke legígéretesebb grafikusának napokig tartó munkáját, ahogy a lemezbe mélyíti a rézkarc alaprajzát. A kolozsvári képzőművészetre évenként csak néhány embert vettek fel, de volt olyan esztendő, amikor egyszerre négy unokatestvérem járt a kiváltságos egyetemre. Persze az is fontos volt, hogy szüleim színészbarátainál láthattam, mennyire összetett dolog, mennyire egész embert, sőt két embert kíván a szerep megformálása. Tanárban nem volt hiány.

– *A munkához való viszonyodat jól jellemzi, hogy alig-alig voltál főfoglalkozású író – még „Romániában” két-három évig, ám ennek hamar szilencium és könyveid bezúzása (!) lett a vége. S neked nem úgy tűnt, már maradék-országba áttelepülésed után, hogy a vállalt munkáid akár lapoknál, akár a tévénél vagy kultúrdiplomataként pusztán kényeszerű pénzkereseti források lettek volna. Szeretted, és örömmel végezted őket?*

– Le kell szögezmem, hogy a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör szerkesztősége, ahol akkor több, a Forrás második nemzedékéhez tartozó barátom dolgozott, volt az egyetlen munkahelyem, ahová én akartam menni, s ahová néhai jó barátom, dr. Komáromi Mihály, a kovásznai kórház igazgatója vitt be Dali Sán-

dor főszerkesztőhöz. A többi munkahelyemre hívtak, illetve házon belül kineveztek. A bukaresti tévé magyar adásánál, ahová Bodor Pál hívott, volt néhány szép évem: Kemény Jánossal terveztünk egy sorozatot, az Erdélyi Helikon még

Első könyvem befejezése után (1963)

elő szerzőit kerestük volna fel, de János bácsi betegsége, majd halála miatt az azóta szétvagdosott Kós Károly-portré készült el. Abból aztán a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején, aki kapja-marja alapon, le-lecsippentettek más műsorokhoz egy-egy darabot, nem sok maradhatott belőle. Fordítás filmre dolgoztunk, ami azt jelenti, hogy nincs negatív, így nincs, amiről az eredetivel egyenértékű másolatot lehetne készíteni. Ott jó volt, és a Film Színház Muzsika szerkesztőségében is, Iszlai Zoltán főszerkesztővel, és a szakmáját emberként is csodálatosan végző Ablonczyval egy helyen lenni. Az MTV, ahol eleinte az irodalmi osztály vezetője voltam, később más

területen főszerkesztő, végül elnöki főmunkatárs, annyi keserűséget okozott, annyi irigységgel szembesültem, hogy nem is szeretek rá emlékezni. Három nagyszabású munkát terveztem: az *Orbán Balázs nyomában* tizenkét része, közel hatszáz perc el is készült, sok akadályoztatás, meg nem értés, szándékos gáncsoskodás mellett, aztán a *Magyar legendárium* feldolgozása, amelynek csupán négy része valósult meg a tervezett ötvenből. Volt egy harmadik tervem, amit még Makovecz Imrével közösen szerettem volna leforgatni, és többször beszéltem Novák Ferencsel és Sebő Ferivel is erről, az a Malonyai Dezső *A magyar nép művészete* című művének öt-hatperces etűdökben történő megfilmesítése tánccal, zenével, és a tárgyi néprajz, az épített örökség és díszítőművészet bemutatása, azokkal az elemekkel, amelyek még léteznek a mai magyar valóságban. Közben József Attila-díj, rendezői

nívódíj, Köztársasági Érdemrend, majd a Hírtanács akkori tagja, az egyik irodalmi-közéleti havilap jelenlegi főszerkesztője által kezdeményezett kirúgás következett. Én voltam az egyetlen író, aki egyetemi diplomás filmrendezőként dolgozott akkor a tévében. Mint alkalmatlan kerültem utcára. Azóta négyszer, talán ötször ismételte az MTV a teljes Orbán Balázs-sorozatot. Új világ, új munkahely tette változatossá az életemet. A NKÖM miniszteri kabinetje következett, Rockenbauernek hála, volt két nyugodtabb évem, szerkeszthettem a *Krónikás* című lapot. Onnan kerültem kultúrdiplomataként közel öt esztendőre Bukarestbe, egyetemi éveim városába,

de ez már egy másik keserű történet lenne.

– *Mindeközben tiszteletre méltó életművet hoztál létre, regényben, versben, esszében egyaránt. Rangsorolod magadban az író és a költőt?*

– Hajdani irodalomtanáromtól két fontos dolgot tanultam. Egy: a hármaspont után, hangos felolvasásban számoljunk magunkban háromig, mielőtt folytatnánk. Kettő: az epigramma azért a legtömörebb, mert ugyanazt nem kellene eposzban, balladában szétlocsonni. Van, amit versben lehet elmondani, van, amit csak novellában, regényben. A lényeg, hogy elmondjam, ahogy tudom. Nincs kedvenc műfajom.

– *2006-ban megjelent Idegen ég című versköteted borítójára Kozma Mária három szép mondatot írt. Ezek egy-egy szavába kapaszkodva kérdezem: amikor értékvesztésről beszélünk, belegondolunk-e igazán, hogy milyen értékekről van szó, elvesztek-e azok valóban, vagy csak öregedő vágyakozással nézünk eltűnt időnk után...?*

– Elvesztek: a türelem, a tiszteletadás, a tudás megbecsülése. Lassan elfelejtünk magyarul is. Az elefánt hímje, mondja elefántbika helyett a szinkronszínész. Ez még a fordító hibája, de az, amikor a hunokról szóló BBC-film magyar hangja betűhíven beolvassa Aetius római vezér nevét? Bizony a műveletlenség éli nászát a nyelvvel. Pluhár és Szepesi György a sportkifejezéseket magyarító küzdelme után kornert hallok, s a szöglet helyett sarokrúgást, kapus helyett portást, akkor már csak hab a tortán, hogy percekig töprengek azon, hogy mi az a „bészl”, hogy aztán kiderüljön, a Bázeli csapatát becézi angolosan a magyar nyelv sztájliszt

Forgatás Londonban Határ Győzőnél 1989-ben

sportriportere. Mostanában a csúcsot nálam a facsimilé (cs-ével ejtve) tartja, a „de facto simile” latin rövidülése, amelyet néha faximilé formában is látok, ez hangzott facsimilé formában egy „nagy tudású” embertől. Hát mit mondjak, én nem „szövegtestet” írok, hanem novellát, regényt, s nem „mondat-helyzetet”, ahogy egyik kritikussom írta. Van tisztességes nevük a dolgoknak! Az eufemizmusok korát éljük, de nem viktoriánus értelemben. Szégyen lenne gépkocsivezetőnek lenni? Mert egyre többen pilóták. És gumiklinikát látok, s a borbély sem divatos megnevezés, minden nyolc-elemis fodrászlány stylist, vagy ha nem ott dolgozik, akkor esetleg asszisztense a ruhaklinika menedzserének, aki természetesen üzletvezető szabázmester lenne pannonul.

– *A létezést sokszor valóban – miként Kozma Mária is írja – csapdának, vagy Pilinszky szavával levegőtlen présnek érzi az ember. Pedig nagyobbacska erőfeszítéssel ki lehet vergődni a nemszeretem „fősodrokból”, s lehetne kinek-ki*

nek szuverén, úgymond értékes életet élnie... bár agymosott, teddide-teddoda konzumidiótává válni kétségtelenül könnyebb...

– Talán sétálj egyet, ha éppen süt a nap, itt Pesten, a világ legjobb ivóvizével megáldott fővárosában: a fél város a telefonját fél kézzel kezeli, mert a másikban palackos víz van. Ezt látta a filmekben. Egy ország, amely lakosságának több mint fele néma lenne, ha nem tudna magyarul, szóval Balassi Valentin hazájában, Petőfi Alexander és Zrínyi Nicolás utódai alig várják, hogy trendik lehessenek, hogy a füstölt csülköt, amit ánizzsal, chilivel és magyaros mangószósszal, mentafagylaltal tálalnak majd a bivalyrücsügei főzőversenyen, hogy bemutathassák a tévé műsorában, amitől hiperfilingjük lesz... Szóval én ebből kimaradnék.

– *A világ, és benne szeretett tággabb hazánk, Európa, mintha sajátját veszítibe menetelne. Ez a folyamat hemzseg az abszurd, groteszk, tragikomikus mozzanatoktól, a hazugságok garmadájáról most nem*

is beszélve. Amikor meglehetősen sűrűn választasz egyfajta groteszk látás- és ábrázolásmódot magadnak, erre reagálsz? Netán van ebben tiltakozás is?

– Fiatalkoromban beutaztam Európát a Sarkkörtől az olasz csizmáig, s már akkor sem szerettem volna úgy élni. Emlékszem, 1974 nyarán, egy whisky mellett eltöltött, hajnalig tartó beszélgetés végén, a Szabad Európa Rádió akkori főszerkesztőjének, Szabados Józsefnek, Balogh Márta szerkesztőségi titkárnak és a Teenager Party műsorvezetőjének, Ekecs Gézának, akit mi Cseke Lászlóként ismertünk, azt mondtam, hogy nem tudnék Erdélyen kívül sehhol sem élni, de már ott sem igazán. Krúdyt idéztem, szabadon, természetesen nem szó szerint: jó lett volna abban a korban élni, amikor a dámák krinolinban jártak, az urak frakkban, s amikor nem sietett senki és semmi, esetleg csak a lóvasút – mondtam. Nos, annak a lóvasútnak a kocsijából nézve ebben a világban minden groteszk, ha nem éppen abszurd. Magyarországon nem működött soha olyan pártgyetem, mint Romániában a bukaresti Stefan Gheorghiu aktivistaképző, nem én találok ki egy novellában, de tény, hogy ott kaptam diplomával valaki egy magyar egyetemen doktori címet szerezhethet. 1991 telén, egy forgatáson voltam Bukarestben, amikor mellém szegődött egy elegáns úr. Az autó rendszáma alapján tudta, hogy magyarországiak vagyunk. Román diplomát ajánlott, névre szóló, eredeti pecséttel ellátott diplomát. Orvosit és mérnököt nem, mert azzal könnyen lebukhat az ember, mondta, de pszichológust, régészt, s olyan tanári diplomát igen, amihez konyít a vevő. Használati uta-

sítást is adott. Elmész Budapesten a Bazs-za (a románok a j-ét zsé-nek olvassák, tehát tudta, hogy Bajza) utcába, ott hiteles fordítás készül, aztán a Rakocsi (természetesen értettem, hogy Rákóczi) bulvárdon közjegyző, ott lesz hiteles másolat, aztán gyufa, a diploma elfüstölt, de te már egyetemet végeztél. És tényleg tudok olyan hölgyről, aki a '90-es évek elején nevelési tanácsos volt, dönthetett állami gondozásba vételről, miközben pontosan tudtam, hogy még érettségije sincs... Azok a boldog kilencvenes évek, amikor nemcsak a gyárpart magánosították. És mondd csak, Gábor, nem abszurd, hogy a magyar média lelkesen számolt be arról, hogy a Hargita csúcsán x.y. erdélyi főnemesi család zászlaja leng, mert visszakaptak várkastélyt, méretlen hektárnyi erdőt, miközben egy likkal nyugatabbra, a Magyar Ugaron, az unokatestvér fél országnyi birtokáért kapott maximum kétmillió kárpótlást, a kastélyát pedig élelmes üzletemberek szerezték meg, hogy uniós pénzből grasszállhassanak benne? Mi ez, ha nem groteszk színjáték?!

– Amikor az említett módon Erdélyben elfogyott körülötted a levegő, áttelepültél. Mennyire fáj ez akkor, s mi maradt évtizedek elteltével az akkori fájdalomból? Törvényszerű-e a honvágy, vagy embere, lelkialkata válogatja?

– Nincs olyan nap, hogy ne érezném, ne éreztetnék a másságomat. Nem tudok valódi pannon lenni, pedig lassan már életem felét itt éltem le. Akinek nincs honvágya, az hazudik, erdélyi vagyok és leszek, óriási színészi alakítás annak részéről, aki el tudja játszani az őshonost. Az én dédapám még az Erdélyi Nagyfejedelemség alattvalója volt. Valójában 1868-tól

1918-ig volt szerves része a Magyar Királyságnak Erdély. Aki ismeri a történelmet, az pontosan tudja, hogy sem az Árpád-ház idején, sem a Mohácsig terjedő időszakban nem volt olyan szerves része a királyságnak, mint a Felvidék vagy a Bácska. Különbözik hogyan hozhatott volna a tordai országgyűlés olyan törvényt 1438-ban, ami szentesíti a Csicsókápolnán kötött hármast – magyarok, székelyek, szászok – szövetségét, amely lényegében 1870-ig meghatározója Erdélynek? Ez bizony ama fránya Unio Trium Nationum. Engem ebben a szellemben neveltek, és kérlek, figyelj az irodalmi Trianon-szindrómára. Vegyünk alapul száz olyan irodalomkritikát, ahol a szerző felsorol. Hányszor olvasod a kötelező névsorban, miközben a mai hetvenesekről beszél, Brasnyó, Domonkos, Tolnai, Végel nevét? Akkor igen, ha éppen a jugoszláviai magyar irodalom a tárgya, de akkor sem keveredik Farkas Árpád, Király László, esetleg Lászlóffy névvel. Szerintem, ma a legnagyobb élő prózaíró Bodor Ádám, nézd meg a súlykoló felsorolásokban Nádas, Esterházy, Krasznahorkai mellett, százból hánynak jut eszébe? Emlékszem, még kisiskolás voltam, amikor anyai nagypapám azt mondta, hogy a statisztikai évkönyv alapján adjam össze az erdélyi, partiumi, bánági nagyobb városok lélekszámát, és mindenhol adjak hozzá még tíz százalék magyart, mert annyit biztosan csálnak. Mi abban az időben azt suttogtuk, hogy kétmillió magyar él Erdélyben. Elkezdtem összeadni Temesvártól Brassóig, Marosvásárhelytől Szatmárnémetiig, Szebentől Nagybányaig, s döbbenet jöttem rá, hogy a rengeteg román falut nem számítva, így is több

a román, mint az összes elképzelt magyar. Aztán apám, az ötvenes évek végén, motorral végigvitt Braszótól Temesvárig, s érteni kezdtem Erdély sorsát. Azon a sok száz kilométeres úton, talán egy kezemen megszámlolhatom, hogy hány magyar többségű település volt és van. És van egy óriási hazugságunk, amit szinte minden év decemberében elmondunk: a románok nem ezt ígérték 1918. december elsején Gyulafehérváron. De kik tették ezeket az ígéretek? Magyar alattvaló, magyar parlamenti képviselő románok, akik azt hitték, Románia szövetségi állam lesz, s Erdélyben majd ők alakítják a jogrendet. Alexandru Vaida-Voevod, aki az egyesülésük után rövid ideig Románia miniszterelnöke volt, az Adevărul című román napilap 1923. november tizenegyedik számában mondja: „Magyarországon nem voltunk rabszolgák, kezünkben volt a törvények pajzsa, amelyek a románok számára is törvények voltak. Ma úgy kezelnek minket, mint valami törvényen kívüli elemet.” Nem én találtam ki, egy nálam okosabb román mondta a kiegyezés utáni Erdély kapcsán: a nagy-magyar aspirációk nagy-román álmokat szültek.

– *Megírtad kétszáz évre visszakövethetően egy család történetét (Cselédfarsang), megfestetted a hajdanvolt erdélyi városok archetípusát, tisztelgésül is, értékfelmutatás gyanánt is. A sajátosban keresve a lényegét, miként a Volt egyszer egy város című, „kusza tényerrajz-feljegyzésekből” rótt regényedben írod. Az emberfaj alig-alig hajlandó bármit is okulni vagy épülni a múltjából. Akkor miért kell neked mégis „emlékeid után rohannod, nem várhatván be, amíg ezek az emlékek utolérnek”?*

– Azt hiszem, Radnóti költőiben, pontosabban mondta el a feleletet erre a kérdésre a *Második eclogában*: „Írtam, mit is tehetnék? A költő ír, a macska / miákol és az eb vonít s a kis halacska / ikrát ürít kacéran. Mindent megírok én, / akár neked, hogy fönn is tudd hogy’ élek én, / mikor a robbanó és beomló házsorok / között a véreres hold fénye támológ / és feltüremlenek mind, rémülten a terek”.

– *Hetvenkét esztendő vagy, az amerikaiak – ritkán mondok ilyet, de ebben szerintem igazuk van – ezt még a fiatal időskor kategóriájába sorolják. Talán jogos tehát a kérdés: min dolgozol, mik a terveid, s végül, de nem utolsó sorban: mit szeretnél még mindenképpen megélni?*

– Éppen e sorok írása közben, félóra múlva betöltöm a hetvenharmadik évemet. Rengeteget írok, de kinek és hová? Kevés a valóban irodalmat közlő nyomtatott folyó-

irat, igaz, hogy több mint negyedszázada használom írógép helyett a számítógépet, de valahogy úgy vagyok azzal, ami nem nyomtatott, mint egyik ükapám a papír-bankóval, aki csak arany koronát, ezüstöt fogadott el. Nekem egy netes megjelenés olyan, mint a virtuális világban szeretkezni. Lehetőleg nem őrök kiadhatatlan anyagokat, jegyzeteimből, esszéimből, amelyeket soha nem akartam kötetben látni, már megszabadultam egy költözés ürügyén, mint ahogy maradék naplóm is valahol a csendes leomlást várja. Az új novellákból kitelne egy vaskosabb kötet, s az említett *Cselédfarsang* két másik társával várja a teljes feláradást, hiszen összefüggő trilógia, de nincs, s már nem is lesz rá kiadóm. Hogy akkor miért írok? „Itt állok, másként nem tehetek.”

Stifner Gábor

Ráday Mihályval az 1848-as honvédsírok forgatásán, Aranyosgerenden (1994)